

УДК 351.746.1:342.72

Серватюк Людмила Васи́лівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Конституційно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина органами охорони державного кордону України під час адміністративно-юрисдикційної діяльності

Проведено дослідження конституційно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина органами охорони державного кордону України під час адміністративно-юрисдикційної діяльності.

Ключові слова: конституційно-правове забезпечення, права людини, свободи людини, законні інтереси людини, органи охорони державного кордону України, адміністративно-юрисдикційна діяльність.

Відповідно до норм міжнародного права “права людини” – це невід’ємні права, властиві кожній людині, перелік яких закріплений в Загальній Декларації прав людини 1948 року та низці інших міжнародно-правових норм, що проголошують захист прав людини. Україна є учасницею більшості міжнародних договорів у сфері прав людини. З ратифікацією цих міжнародних норм наша держава взяла на себе зобов’язання вжити необхідних заходів щодо приведення національного законодавства у сфері захисту прав людини у відповідність до стандартів міжнародного співтовариства та законодавства ЄС.

Тому надзвичайно важливим напрямом діяльності держави в правозахисній сфері є створення належної правової основи забезпечення прав і свобод людини та громадянина, чільне місце в якій посі-

дають норми Конституції України. Закріплене в статті 8 Конституції України положення щодо прямої дії конституційних норм цього завдання не вирішує, оскільки потрібне законодавство, котре б їх деталізувало та закріпило процедури їх реалізації, механізм здійснення [6, с. 74–75].

Як показує міжнародний досвід, ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів держави, стану економіки, правотворчої діяльності в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, наявності належного функціонування державної влади та правоохоронних органів. Отже, гарантії прав і свобод людини та громадянина, їх широта, реальність забезпечення та дотримання відображають не тільки фактичний і юридичний статус особи в суспільстві, а й ступінь діючої в країні демократії. Вони є основними показниками зрілості суспільства, тому саме на державу в особі її органів влади та правоохоронних органів Конституція і закони України покладають обов'язок забезпечувати права і свободи людини та громадянина.

Формування громадянського суспільства в Україні, відповідно до міжнародних стандартів, неможливе без гарантування основних прав і свобод людини та громадянина. Особливого значення питання забезпечення основних прав, свобод і законних інтересів людини посадовими особами органів охорони державного кордону набуває в сучасний період формування України, як демократичної, соціальної та правової держави.

На сьогодні основними критеріями оцінки діяльності правоохоронних органів держави, в тому числі й Державної прикордонної служби, виступає ступінь захисту прав і законних інтересів громадян у своїй повсякденній діяльності та реалізація широкого спектру прав і свобод, передбачених Конституцією України. Реалізація передбачених у Конституції України прав і свобод людини та громадянина здійснюється за допомогою визначених правових механізмів, провідне місце серед яких посідають адміністративно-процесуальні норми.

Відповідно до Закону України "Про Державну прикордонну службу України" Державна прикордонна служба України як правоохоронний орган спеціального призначення наділена широким колом адміністративно-юрисдикційних повноважень, а саме:

запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення, припинення, проведення дізнання, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення відповідно до законів України;

виявлення причин та умов, що призводять до порушень законодавства про державний кордон України, вжиття в межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення;

охорона, конвоювання та тримання затриманих осіб до моменту їх передачі органам прикордонної охорони або іншим уповноваженим органам суміжної держави, іншим правоохоронним органам України або суду [2].

Взагалі, адміністративно-юрисдикційні повноваження органів охорони кордону являють собою одну з найважливіших сфер правового регулювання Державної прикордонної служби України, оскільки саме вони відображають ступінь урегульованості та ефективності взаємовідносин держави і громадянина, що на практиці дозволяє найбільшою мірою збалансувати інтереси конкретної людини і держави. Тому відпрацювання надійних і дієвих механізмів взаємодії держави та її правоохоронних органів (Державної прикордонної служби України) з громадянами є одним із найважливіших завдань сучасної правової науки.

Аналіз оперативно-службової діяльності органів охорони кордону свідчить, що сьогодні правова захищеність громадян в їх взаємовідносинах із ними та іншими органами держави ще залишається недостатньою. Стандарти захисту прав людини у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів гарантуються лише Конституцією України. Деякі норми Конституції України так і не набули сьогодні механізму реалізації в національному законодавстві, адже важливість урегулювання адміністративного процесу (провадження у справах про адміністративні правопорушення) підтверджується тим, що саме в процесуальних механізмах стикаються інтереси суб'єктів основних прав (особи, яка порушила законодавство з прикордонних питань) та інтересів суспільства (держави) в цілому. Перед посадовими особами органів охорони державного кордону виникає потреба знаходити компроміс між суспільною необхідністю (притягнення до відповідальності винного) та захистом законних інтересів особи й визначення допустимості обмеження цих прав. Отже, існує нагальна потреба в суттєвому поліпшенні діяльності державних органів (органів охорони державного кордону) в їх відносинах із громадянами. Для цього недостатньо чіткого на законодавчому рівні визначення їх повноважень і функцій (їх посадових осіб). Необхідно створити механізм їх взаємодії з громадянами, при якому реалізація прав і свобод громадян була б звільнена від "бюрократичних" перешкод, а порушені права і свободи оперативно та ефективно поновлювались. Значною мірою це зумовлюється необхідністю відпрацювання алгоритму реалізації та захисту прав і свобод, закріплених на законодавчому рівні, органами охорони кордону та удосконаленням системи юридичних гарантій забезпечення прав і свобод

людини та громадянина. Саме гарантії багато в чому забезпечують ефективність правового регулювання, слугують дієвим важелем охорони прав громадян на державному кордоні. Все вищесказане обумовлює актуальність питань, пов'язаних із визначенням системи юридичних гарантій прав і свобод громадян у сфері охорони державного кордону та їх подальшим удосконаленням.

Розгляд теоретичних і практичних проблем забезпечення прав і свобод людини є одним із основних напрямів сучасних наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності, що потребує інтегративного поєднання знань багатьох галузей юридичної науки. Проте, особливе місце щодо забезпечення прав і свобод людини належить заходам адміністративного примусу, а саме: адміністративно-запобіжним заходам; заходам адміністративного припинення; заходам забезпечення провадження у справах про адміністративні проступки; заходам адміністративної відповідальності. Саме в цій сфері переважно реалізуються повноваження Державної прикордонної служби України.

Звичайно, Кодекс України про адміністративні правопорушення, забезпечуючи права осіб, які беруть участь у провадженні в справах про адміністративні правопорушення, слугує, таким чином, захисту ряду конституційних прав і свобод громадян, адже Конституція України передбачає право на захист і гарантує громадянам особисту недоторканість, недоторканість житла, право відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Адміністративно-процесуальне законодавство та законодавство з прикордонних питань містять конкретні норми, які охороняють ці права особи від незаконних дій посадових осіб органів охорони державного кордону, визначаючи, наприклад, підстави і порядок застосування запобіжних заходів (перевірка документів, проставлення в документах відміток; тимчасове затримання документів; опитування осіб; відмова в пропуску через державний кордон України осіб, огляд речей, вантажів, багажу, транспортних засобів), підстави та порядок застосування заходів адміністративного припинення (адміністративне затримання, особистий огляд, огляд і вилучення речей та документів), а також забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у провадженні в справах про адміністративні правопорушення.

Ефективне забезпечення прав і свобод людини органами (підрозділами) охорони кордону Державної прикордонної служби України залежить від рівня дотримання особовим складом законності та службової дисципліни, які забезпечують належну організованість і готовність працівників до швидких і рішучих дій з охорони правопорядку, національних інтересів на державному кордоні та боротьби з транскор-

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

донною злочинністю, що і є основною запорукою підвищення авторитету й престижу цих органів.

Для вирішення проблемних питань щодо дотримання прав і свобод людини органами (підрозділами) охорони державного кордону під час реалізації своїх повноважень, передбачених законодавством України, акцент необхідно зробити на виділенні міжгалузевих принципів адміністративно-юрисдикційної діяльності цих органів як специфічної групи принципів, оскільки в процесі саме цієї діяльності права і свободи людини захищаються від різноманітних порушень. До них можна віднести такі основні положення:

- верховенство Конституції України, законів України, міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, над іншими нормативно-правовими актами, посадовими інструкціями, які регламентують діяльність Державної прикордонної служби України;

- забезпечення права кожної людини знати свої права та обов'язки;
- забезпечення доступності юридичного механізму захисту та відновлення порушених прав і свобод людини, включаючи гарантованість права на звернення та доступу до правосуддя;

- презумпцію невинуватості особи;
- звільнення від обов'язку самозвинувачення;
- повагу та захист честі й гідності людини;
- можливість застосування примусових і запобіжних заходів лише в разі крайньої необхідності;

- забезпечення права на правову допомогу;
- гуманізм, тобто здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності органів, перш за все, з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань;

- реабілітацію безпідставно притягнутих до відповідальності та відшкодування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів (підрозділів) охорони кордону, їх посадових осіб при здійсненні ними своїх повноважень;

- непорушність юридичної (процесуальної) форми діяльності органів (підрозділів) охорони кордону, яка забезпечує недопущення протиправних обмежень прав і свобод людини – органи Державної прикордонної служби України та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах своїх повноважень і у спосіб, що визначені в законі.

Зазначені принципи, на нашу думку, варто закріпити на законодавчому рівні, що означало б також імплементацію міжнародно-правових норм у національне законодавство, а відтак – і наближення останнього до міжнародних стандартів.

Подальший розвиток Державної прикордонної служби України повинен бути спрямований на забезпечення прав і свобод людини. Основними шляхами цього розвитку можуть бути:

правова регламентація діяльності структурних підрозділів по роботі з іноземцями, дізнання та адміністративного провадження;

приведення стану управління органами (підрозділами) охорони кордону відповідно до загальносвітових стандартів;

установлення чіткого розподілу компетенції між структурними підрозділами Державної прикордонної служби України;

чітке визначення форм і методів діяльності посадових осіб органів (підрозділів) охорони кордонів у сфері захисту прав і свобод особи, які зазначені не тільки на суворому контролі з боку посадових осіб усіх рівнів.

Імплементация міжнародних стандартів прав людини в адміністративно-юрисдикційну діяльність органів охорони кордону потребує, по-перше, розробки на основі оцінки стану захисту прав і свобод людини в діяльності Державної прикордонної служби України цілісної системи управління органами (підрозділами) охорони державного кордону щодо дотримання прав і свобод людини. Така система має бути спрямована на вдосконалення теоретико-правових засад і практики забезпечення прав і свобод людини в діяльності Державної прикордонної служби України. По-друге, важливого значення набуває організаційно-управлінське закріплення посадової особи в апараті Державної прикордонної служби України, що має здійснювати постійний контроль щодо забезпечення прав і свобод людини посадовими особами органів (підрозділів) охорони державного кордону.

Звичайно, що виключно заходами щодо вдосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності лише Державної прикордонної служби України вирішити питання про покращання забезпечення прав і свобод людини в державі неможливо. Воно потребує від суспільства впровадження у свідомість людей нової ідеології, яка б виховувала представників держави та особу в дусі рівноправності, розуміння кожним можливості захисту своїх прав і свобод, не боячись переслідувань з боку влади. Така ідеологія має базуватися на осмисленні нового становища особи в державі, яке ґрунтується на демократичних засадах, викориненні стереотипу виняткового переважання державних інтересів над інтересами особи.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Правова бібліотека "Інфодиск", 2010. – 1 електрон. Опт. Диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – ("Законодавство України" № 4, 2010). Систем. вимоги: Pentium-226; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 27. – Ст. 208.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : чинне законодавство із змінами та доповненнями станом на 15 квіт. 2011 р. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 216 с.

4. Устав Организации Объединенных Наций 1945 г. [Електронний ресурс] // Правова бібліотека “Інфодиск”, 2010. – 1 електрон. Опт. Диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – (“Законодавство України” № 4, 2010). Систем. вимоги: Pentium 226; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану.

5. Загальна Декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php>.

6. Маньковский Л. П. Проблемы реализации конституционных прав и свобод граждан Украины [Текст] / Л. П. Маньковский // Проблемы законности : Республ. міжвід. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України. 1998. – Вип. 34. – С. 72–77.

Проведено дослідження конституційно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина органами охорони державної межі України в ході адміністративно-юрисдикційної діяльності.

The article deals with the examination of the constitutional-legal support of the person's and citizen's rights, freedom and interests by the State Border Guard Service authorities during the administrative and jurisdictional activities.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 листопада 2011 року.